

MÁTYÁS KIRÁLY LEVELEI, 1460–1490

VÁLOGATTA, A SZÖVEGET GONDOZTA, AZ UTÓSZÓT ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA V. KOVÁCS SÁNDOR. FORDÍTOTTA BALLÉR PIROSKA. (MAGYAR LEVELESTÁR.)

Örvendezve vette kézbe az olvasó a Magyar Levelestár kötetét, mely könyvkiadásunk adósságát is törlesztve viszonylag ismeretlen oldaláról, levelezése válogatott dokumentumaival idézte fel Mátyás korát és benne az uralkodó tevékenységét.

A tetszetős külsejű, képekkel illusztrált könyvecske címeként Fraknói Vilmos *Mátyás király levelei. Külügyi alosztály* című kétkötetes könyvének (Bp., 1893–1895) főcímét viseli magán. A válogatás ebből a forráskiadásból készült. E műve törzsanyagában Fraknói 440 latin, 108 német és egy cseh nyelvű levelet publikált, melyek közül V. Kovács Sándor 92 latin nyelvű levelet választott ki és fordított le magyar nyelvre. A válogatás eléggé átfogó képet nyújt Mátyás egyházpolitikájáról, érzékelteti a török és más külső ellenség megfékezésére irányuló küzdelmeit, és jellemző módon mutatja be az önmagát országa és alattvalói érdekeivel azonosító, jogtiprást és megaláztatást nem tűrő, hallatlanul öntudatos és önérzetes uralkodó alakját. Kár, hogy a levelek kiadója csak Fraknói gyűjteményéből válogatott, és más, Mátyás „belügyi” levelezését is bemutatató forráskiadásokat nem vett figyelembe. A *Magyar humanisták levelei* (Bp. 1971) című kötetben még ez a szempont is érvényesült, és az ott közzétett Mátyás-leveleket — csekély számuk ellenére is — a jelenleginél szélesebb körű tájékozódás, átgondoltabb válogatás jellemezte. Más oldalról, sokszor kendőzetlenebbül mutatják be Mátyás saját alattvalóihoz írott levelei, mint külföldi, diplomáciai tárgyú levelezése, melyben időnként kérnie, meggyőznie, magyarázkodnia kellett, és még spontánnak tűnő indulatos kifakadásai is alaposan átgondoltak kellett hogy legyenek.

Az utószó a levelek szerzőségi problémáit villantja fel, a kötet néhány dokumentumát felidézve a levelezés sokszínűségéről értekezik, és kitér néhány műfaji, illetve stiláris kérdésre.

A jegyzetek a Fraknói kiadásában levő azonosítószámokkal kezdődnek, nem mindig pontosan (a 2. levél pl. Fr. I. 5 helyett Fr. I. 15-tel, a 61. levél Fr. II. 35. helyett Fr. II. 33-mal, a 62. levél Fr. II. 45. helyett Fr. II. 43-mal azonos). Szövegük néhol tévedést tartalmaz. A 74. levélben szereplő teanói atyát a jegyzet Urbanus de Urbiniszel azonosítja Orso Orsini helyett; a 76. levél szerémi püspöke nem Pisciai Boldizsár, mint a jegyzet mondja, hanem ifj. Vitéz János, aki 1481-ben lett szerémi püspök és Mátyás szentszéki követe. A 27. levél jegyzete így szól: „Nicolaus Banus — ismeretlen (talán magyar szár-

mazású?) velencei polgár”. Nicolaus Bani (és nem Banus) padovai polgár volt, és a vele kapcsolatos hibát, melyet a jegyzetíró átvett, valójában a fordító követte el, aki a „pro Nicolao Bani cive Patavino”-t (Fr. I. p. 134) így fordította: „egy velencei polgárotok, Nicolaus Banus érdekében”.

„A személyneveket a szakirodalomban elfogadottnak tekinthető változatban írtuk” — olvassuk a jegyzetek előtt álló bevezetőben. A névmutatóban a külföldiek neve hol latinosan, hol magyarosan, hol nemzetüktől ma elfogadott névformájukban szerepel. Még az is előfordul, hogy a szempontok keveredése egy név esetében jelenik meg (pl. De Curcullis Demeter). A régi szakirodalomban, így Fraknóinál is, valóban gyakoriak voltak a névírasi következtelenségek, ma viszont arra törekszünk, hogy a külföldieket magyar szövegkörnyezetükben is nemzeti névformájukon nevezzük.

A latinossá tett nevek átírására, illetve mai megfelelőinek megválasztására a levelek fordítója sem ügyelt. A 83. levél Uni folyója (158.) helyesen Una, Natólia pedig (74. levél, 145.) Anatólia. A Petrus Thomasiis név (31.) bizonyára nyomdahibás, Thomasius helyett. A 89. levélben egy Xenophón Plakentinosz névvel találkozunk, és ezen azért döbbenünk meg, mert magából a levélből derül ki, hogy a görög nevű illető Mátyás más forrásokból is ismert olasz orvosának, Giulio de Miliónak a fivére. A levél eredetijében Xenophon Placentinus, azaz piacenzai származású vagy lakosú Xenophon áll. Egyébként a „placentiai” — azaz piacenzai — egyházzól is szó van a levélben, a görög hangzású személynév tehát olasz helynévből keletkezett. Xenophonunknál az orvos-Milio se viselt kevésbé hatásos keresztnévet, csakhogy őt nem görög történetíróról, hanem latinról keresztelték el (a róla készült festményen Iulius Caesar de Milio név olvasható). A levélben egyébként Mátyás nem „a placentiai egyházban vagy egy másik egyházmegye területén” kér javadalmat Xenophon számára, hanem „a piacenzai egyházban vagy ugyanannak az egyházmegyének egy másik egyházában” (in ecclesia Placentina seu alia illius diocesis, Fr. II. p. 364).

Ballér Piroska stílusa egyszerű, világos, olvasmányos, és a leveleket magyarul olvasva, egy-két apróságtól eltekintve, az az érzésünk, hogy jó fordítások lehetnek. A fordítások pontosságának, hitelességének ellenőrzése céljából taláломra választottam ki két levelet a kötetből, hogy latin eredetijükkel összeolvassam őket. Az egyik az Árpád-házi Margit szentté avatása ügyében írt rövid levélke (36.) volt, mely tartalmilag pontos fordítású, csupán annyi jegyezhető meg róla, hogy az Ordo Praedicatorum magyarra nem prédikátor rendnek, hanem domonkos rendnek fordítandó. A másik (15. számú), III. Frigyeshez szóló levélből összehasonlítás céljából egy hosszabb részt idézek Ballér Piroska fordításában (kiemelések tőlem):

„Kegyességed arra kért bennünket, hogy *eresszük* szabadon azokat a foglyokat, akiket hű emberünk, Török Ambrus főispán és soproni kapitány tart láncra verve. *Még mit nem; épp kegyességed keze által kellene* gaztetteikhez méltó büntetésüket elnyerniük! Az említett Török Ambrus pedig dicséretes munkát végez, ha Macskakő várát a rablóktól megtisztítja és a környék biztonsága (sic) érdekében földig leromboltatja. Tudja csak meg kegyességed, hogy *tudtunkkal és akaratunkkal* tartóztatta le grófunk és kapitányunk ezeket az embereket, s ha egyszer sikerült elkapnunk ilyen gazfickókat, a legkevésbé sincs szándékunkban őket oktanulul és meggondolatlanul szélnek ereszteni.

Ami pedig a várat illeti: mihelyt Isten segítségével *eltűnik a föld színeről*, mi a magunk részéről úgy fogunk rendelkezni nagy gonddal, hogy az mindkettőnk alattvalóinak és mindkét országnak javára válják.”

Latin eredetiben:

„Petit a nobis serenitas vestra ut captivi illi quos fidelis noster Ambrosius Thewrek comes et capitaneus Soproniensis tenet in vinculis, nequaquam liberi emittantur; immo potius manibus vestre serenitatis digna facinorum suorum subituri supplicia, presententur; preterea ut prefatus Ambrosius Thewrek operam adhibeat diligentem, quantenus castrum Machkakew vocatum de manibus ipsorum predonum eripiatur, et gratia ulterioris illarum partium securitatis, funditus destruat. Noverit vestra serenitas, quod captivitas hec hominum illorum, quam prefatus comes et capitaneus noster fecit, de scitu et voluntate nostra non processit; verum quomodo tales homines capti sint, minime volumus ut improvide ac temere dimittantur. Ad habendum illud castrum placet nobis omnem curam impendi, quod ubi Deo juvante obtentum fuerit, nos pro parte nostra id facere curabimus, quod utriusque nostrum subditis et regnis magis videbitur profuturum.”

(Kegyességtek arra kér bennünket, hogy semmiképpen se engedjétek szabadon azokat a foglyokat, akiket hű soproni ispánunk és kapitányunk, Török Ambrus tart láncra verve, hanem inkább adassuk őket felségtek kezére, hogy gaztetteik méltó büntetését elnyerjék. Ezenkívül azt is kéri, hogy az említett Török Ambrus lelkiismeretesen működjék mindaddig, míg a Macskakőnek nevezett vár azoknak a rablóknak a kezéből ki nem szabadul s a földdel egyenlővé nem válik, hogy azoknak a területeknek a továbbiakban nyugalma legyen. Tudja meg felségtek, hogy azoknak az embereknek a fogságba vetése, ami a fent említett ispánunk és kapitányunk műve, nem a mi tudomásunkkal és akaratunkkal történt, de ha már ilyenfajta emberek akárhogy is fogságba kerültek, egyáltalán nem akarjuk őket oktanulul és meggondolatlanul szélnek ereszteni. Jónak látjuk, hogy mindent megtegyünk

azért, hogy az a vár a birtokunkba kerüljön, és ha majd Isten segítségével a miénk lesz, mi a magunk részéről gondoskodni fogunk arról, hogy azt tegyük, amiről majd úgy látjuk, hogy mindkettőnk alattvalóinak és országának inkább hasznára válik.)

A levél további részének a latin eredetivel való egybevetése a fentéhez hasonló eredménnyel jár, de területi korlátozottság miatt már csak egy felmondatót idézzük. A „*Nos qui fere soli scimus*” (mi, akik szinte csak egyedül tudjuk) fordítása így szól: „*A napnál is világosabb előttünk*”.

☞ Mátyás leveleit örömmel veszi kézbe az olvasó. Ha ez a válogatás újra napvilágot látna, szükséges volna, hogy a fordító előzőleg vizsgálja felül munkáját, és a kötet ismét szakmai lektorálásra kerüljön. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.)

PAJORIN KLÁRA

PÁZMÁNY PÉTER PRÉDIKÁCIÓI

A XIX. század jeles irodalomtörténésze, Toldy Ferenc már hagyományra hivatkozva említette meg, hogy „az értők” Pázmányt „magyar bíboros Ciceró”-nak nevezték, s méltán tekintik őt egy új korszak kezdeményezőjének, „ki a régibb kort befejezte, s újat kezdett meg”. Hozzátehetjük: ez utókor sosem vitatta el e megtisztelő címet az esztergomi érsektől, sőt, a modern kutatás csak megerősítette, hogy nála kiválóbb hitszónok nem akadt a régi magyar századokban.

Ez már önmagában is elég indok volt rá, hogy 1637-ben bekövetkezett halálának 350. évfordulójára vaskos beszédgyűjteményéből reprezentatív válogatás jelenjen meg, s ennek révén prózastílusának értékei szélesebb körben is ismertek legyenek. Pázmány azonban jóval több volt, mint kitűnő szónok. Messzire tekintő politikus is volt, felelősséggel gondolkodó államférfi is volt, a magyar nyelvnek és oktatásügynek tudatos fejlesztője is volt. Kellően megerősítette mindezt az a háromnapos egyháztörténeti konferencia, amelyet Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Egyháztörténeti Bizottsága és az MTA Egyháztörténeti Bizottsága rendezett 1988. febr. 29. – márc. 2. között. Ma már nem szorul bizonyításra, hogy az életművével, eszmerendszerével, szellemi örökségével való szembenézés irodalomtörténészek és historikusok, egyháziak és világiak közös feladata, a magyar barokk korszak kutatásának kikerülhetetlen állomása.

Aligha vitatható, hogy Pázmány tevékenységének egyik legértékesebb területe éppen írásművészete volt, nem véletlen, hogy műveiből